

7. Ступак О. Технології формування соціальної активності молоді в інститутах громадянського суспільства. *Витоки педагогічної майстерності*. 2019. Вип. 24. С. 185–190.
8. Частка волонтерів серед молоді за рік зросла удвічі. *Укрінформ*. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3702112-castka-volonteriv-sered-molodi-za-rik-zroslo-udvici.html> (дата звернення: 20.12.24).
9. Kostina V. V. Volunteer Initiatives of Future Social Workers – The Way to Professional Success. *International Journal of Education and Science*. 2020. Vol. 3 (4). P. 37. doi: 10.26697/ijes.2020.4.12.

ИНВЕКТИВНІСТЬ ЯК ПРОЯВ ВЕРБАЛЬНОЇ ДЕСТРУКТИВНОЇ ПОВЕДІНКИ ПІДЛІТКІВ

Котломанітова Галина

Полтавський національний педагогічний університет імені В. Г Короленка
kotlomanitovago@gsuite.pnpu.edu.ua

Постановка проблеми. Сучасний етап суспільного розвитку характеризується трансформацією соціально-економічної, політичної, культурно-освітньої та інших сфер життєдіяльності. Безпосередньою причиною цьому є повномасштабне російське вторгнення в Україну, що вносить у життя певну напруженість та викликає появу негативних тенденцій у процесі соціалізації дітей та молоді. В умовах гострих викликів, зростання напруженості й тривожності у соціумі, відсутності звичних механізмів соціальної адаптації, невизначеності моральних норм щодо нових умов призводять до підвищення агресивності людей, яка, перш за все, виявляється на вербальному рівні – вживанні у мовленні лихослів'я. Цю звичку від дорослих переймають і підлітки. Лихослів'я, за визначенням мовознавців – інвективність, поступово перетворюється не лише в ознаку агресивності та важковиховуваності, але й свідчить про наявність загальної проблеми культури комунікації підлітків, а також є проявом поведінкових патернів.

Аналіз останніх досліджень. Інвективність з філологічних позицій досліджували сучасні науковці: Н. Арутюнова, Н. Войцехівська, В. Галаган, В. Макієнко, О. Скляр, Л. Ставицька, Л. Федорова та ін. Розгляд лихослів'я в аспекті поведінкової моделі притаманне психолого-педагогічним дослідженням. Так, Н. Макаренко сфокусувала свою увагу на інвективності як формі міжособистісної комунікації. Проблеми конфліктного спілкування дітей і дорослих отримали своє висвітлення у працях В. Оржеховської, В. Татенка, Т. Титаренко. Комплексне дослідження проблеми поширення лихослів'я у шкільному середовищі здійснено Л. Широкоградюк, за яким молодіжне мовлення останнього десятиліття відрізняється особливою різкістю, брутальністю. Питання вербальної агресивної поведінки в аспекті соціально-педагогічному порушували у своїх доробках Т. Журавель, Т. Лях, А. Спірін, Т. Спіріна, Ю. Удовенко та ряд інших науковців.

Мета статті – поглибити розуміння сутності інвективності як форми прояву вербальної деструктивної поведінки, виявити чинники лихослів'я підлітків в аспекті сучасних викликів.

Виклад основного матеріалу. Лихослів'я супроводжує людство здавна, хоча його постійно засуджують культура, релігія, мораль. Словник української мови дає таке тлумачення цього слова: «Лихослів'я – вживання лайливих, соромітних слів; грубі, недобррозичливі слова і вирази, вживані щодо кого-небудь» [5, с. 24]. Певну частину лихослів'я можна назвати такою підгрупою лексики, яку у словниках зазвичай позначають – «нецензурне». Для визначення цього явища філологи використовують ще термін «інвектива»: «Інвектива (лат. *Investiva oratio* – «лайлива мова») – різкий викривальний виступ проти кого-небудь, чого-небудь; образлива промова, лайка, випад» [5, с. 24]. «Інвектива» (лихослів'я) може вживатися у вузькому значенні (нецензурна вихватка) і в широкому – будь-який вербальний (словесний) прояв агресивного ставлення до опонента.

Для лихослів'я характерні вікові особливості. Окремі інвективні вигуки трапляються у дітей ледь не з перших спроб заговорити. З віком «лайливий потенціал» зростає, у лексиконі з'являються різноманітні саркастичні й іронічні зауваження, обзивання, дражнилки, невігідні порівняння, плітки, наклепи та інші способи вияву неприязні.

Стратегія інвективного спілкування дорослих дуже подібна до дитячих дражнілок. Деякі їхні функції повністю збігаються з вербальною агресією дорослих, хоча існують і суттєві відмінності. У багатьох культурних ареалах діти по-різному засвоюють дорослий інвективний репертуар. Дуже важливе лихослів'я і в підлітковому віці – під час становлення особистості і перших спроб самоствердження. Такі лайки зовні повністю ідентичні «дорослим», але функціонально вони покликані інтегрувати підлітка у спільноту старших, і водночас є засобом захисту від характерних для цього віку сексуальних чи інших страхів.

Лихослів'я можна аналізувати з різних точок зору. Важливою характеристикою лихослів'я є те, що воно може бути як агресивним, так і неагресивним. Традиційно психологічне тлумачення цього феномену полягає у поясненні його як вербальної агресії. Сферою прояву лихослів'я є усне спонтанне мовлення, яке може бути агресивним, а може і ні. Спонтанні мовленнєві реакції на сильний стрес часто висловлюють саме інвективами, ззовні подібними до агресивних. О. Лурія визначає такі реакції як примітивні форми афективного мовлення, які не потребують спеціальної мотивації і які не можна назвати власне мовленнєвими висловлюваннями. Це мимовільні або ж засвоєні раніше голосові чи мовленнєві реакції [8, с. 36].

Інший відомий психолог О. Леонтьєв вважає такі мовленнєві реакції рефлекторною поведінкою, в якій є жорсткий зв'язок між стимулом і відповідною реакцією, вони не прогнозуються наперед. Лихослів'я може використовуватись для зв'язку слів у реченні, а також у стані емоційного піднесення. Тобто існує велика кількість життєвих ситуацій, коли лайку вживають без наміру когось образити або розрядити власну агресію. Однак

використання у таких ситуаціях саме лихослів'я свідчить про культуру мовця [8, с. 37].

У різноманітних ситуаціях міжособистісної взаємодії лихослів'я часто є виявом агресії. Агресивне лихослів'я – це будь-яка форма мовної поведінки, спрямована на образу або заподіяння шкоди іншій людині. У класифікації різноманітних агресивних реакцій, яку склав американський психолог А. Басс, лихослів'я («образу словом») можна визначити як реакцію «активну, пряму, вербальну». Агресивне лихослів'я належить до засобів «випускання пари», тобто застосовується в емоційно напружених ситуаціях і є засобом вербалізації негативних емоцій [4, с. 25]. У певних ситуаціях агресивне лихослів'я є активним способом виходу зі стану емоційного напруження. Проте неодмінно слід наголосити, що в такому стані не всі використовують лихослів'я. Така реакція є свідченням рівня особистісного розвитку.

Лихослів'я сучасні дослідники відносять до проявів типу зовнішньо деструктивної поведінки, яка характерна і для осіб підліткового віку [6, с. 6]. Однією з найвагоміших позитивних характеристик лихослів'я є те, що воно сублімує агресивні тенденції в їхній вербальний варіант. Як позитив варто виділити інтегративну функцію інвективи – використання інвективної лексики декому дозволяє краще порозумітися. Однак існують експериментальні дослідження, які підтверджують і протилежну думку – лихослів'я може стимулювати агресію. Щоб отримати миттєве полегшення, людина звертається до лихослів'я. Однак зрештою, закріплюючи у своїй поведінці деструктивні моменти, людина спотворює свою особистість, завдаючи їй моральної та психологічної шкоди. Крім того, інвектива неточна. Завдання інвективи в ситуації емоційного конфлікту – приголомшити. Але це працює в обидва боки – приголомшує і самого інвектанта. Тому останній відчуває зниження власної самооцінки, навіть якщо йому здається, що все навпаки. Крім того, як правило, під час спровокованої сварки первинна мета губиться, і подальша інвективна поведінка спрямована вже на інше – як найбільш вразити опонента [1, с. 62].

Сучасні науковці по-різному, з різних аспектів означають фактори, які впливають на використання лихослів'я в підлітковому середовищі. Соціально-психологічну природу інвектив визначено у дослідженні Н. Макаренка. За ним, причинами прояву лихослів'я є: загострені соціальні проблеми суспільства, підвищений рівень агресивності, наслідування деструктивної поведінки батьків, потреба ідентифікації з близькими або значущими людьми, наслідування у підлітковому віці задля самоствердження себе в гурті однолітків [3]. Інші дослідники вказують також на спрощення, примітивізацію мовлення, пов'язану з низьким загальнокультурним рівнем, невіглаством комунікантів. Для багатьох і дорослих, і підлітків характерним є використання інвектив як зв'язних, вставних слів при недостатньому лексичному запасі. Інша функція лайливих слів – увиразнення мовлення, засіб підкреслення експресивності, емоційного навантаження.

Аналіз досліджень з означеної тематики дозволив визначити дві сторони прояву цього мовного феномену. Інвективна лексика використовується (інколи

неусвідомлено) для зняття психологічного напруження, зниження емоційного навантаження, надто в кризовій чи конфліктній ситуації [7, с. 47]. З іншого боку, ненормативна лексика є проявом свідомої вербальної агресивної поведінки, направленої на адресата. Задля демонстрації соціальної домінантності підлітки використовують інвективи під час булінгу, психологічного пресингу на однолітків.

Схильність до лайки певною мірою залежить від агресивності особистості. Це індивідуально-психологічна риса, що виявляється у готовності до агресії. Тобто це – готовність до агресивних дій (зокрема лихослів'я) щодо іншого. Вважається, що можна в такому випадку говорити про потенційно агресивне сприймання та потенційно агресивну інтерпретацію як про стійкі особистісні риси світосприйняття і світорозуміння. Тож. інвективність є проявом деструктивної, зокрема вербальної агресивної поведінки.

Узагальнюючи, доходимо висновку, що причини вербальної агресії осіб підліткового віку, зокрема визначені сучасними психологами, тотожні факторам вживання лихослів'я, означені лінгвістами. Серед них: соціально-економічне та політичне становище сучасного суспільства; моральні норми поведінки, що задаються соціальними умовами; умови мікросередовища підлітків (родина, друзі, однолітки); фізичні умови навколишнього середовища (урбанізація); характер і система виховання; вікові та індивідуально-психологічні особливості підлітків (стан здоров'я, психічні відхилення) [2].

Висновки і перспективи подальших досліджень. Уживання інвектив можна пояснити об'єктивними й суб'єктивними чинниками. Для підліткового віку типовою є соціально-психологічна природа лихослів'я, підсилена в сучасних умовах негативною трансформацією і мовної, і морально-етичної культури спілкування, засиллям деструктивного контенту в медіа та інтернет-просторі. Свідомі інвективність є проявом вербальної агресивної (деструктивної) поведінки, зокрема у підлітково-молодіжному середовищі.

Нагальними в теорії і практиці соціально-педагогічної роботи є подальші дослідження, які можуть бути націлені на пошук конструктивних засобів, ефективних соціально-профілактичних технологій і сучасних форм роботи з підлітково-молодіжною аудиторією, спрямованих на уникнення вербальної агресії, мінімізацію деструктивної поведінки, формування мовного етикету та підвищення мовленнєвої культури.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Іваненко І. Вірус лихослів'я: як вберегтися. *Психолог*. 2012. №15-16. С. 60–64.
2. Кордунова Н. Особливості прояву агресивної поведінки в підлітковому віці. *Психогенеза особистості: норма і девіація* : зб. наук. ст. : матеріали наук.-практ. інтернет-конф. «Актуал. проблеми сучасної психології: здобутки і перспективи», Луцьк, 6 лют. 2015 р. Луцьк, 2015. Т. 1. С. 130–140. URL: <https://surl.li/jmdfz>
3. Макаренко Н. Інвективна лексика як форма міжособистісного спілкування. *Проблеми сучасної психології*. 2013. Вип. 22. С. 336–347.

4. Романчук Т. Лихослів'я в школі. Профілактика та корекція. *Психолог*. 2012. № 23. С. 23–27.
5. Русанова О. Вірус лихослів'я. *Педагогічна майстерня*: наук.-метод. журнал. 2014. № 7. С. 24–29.
6. Профілактика деструктивної поведінки підлітків. / ред. Т. Журавель, Ю. Удовенко. Київ: Видавництво ФО-П Буря О. Д., 2022. 144 с. URL: https://www.researchgate.net/publication/361903322_profilaktika_destruktivnoi_povedinki_pidlitkiv
7. Скляр О. Категорія інвективності: від витоків до викликів сучасності. *Філологічні студії*: зб. наук. пр. 2020. Вип. 15. С. 43–53.
8. Ташкевич Л. Гріх лихослів'я, або зброя, яка не залишає сліду. *Шкільний світ*. 2014. № 17. С. 36–39.

СОЦІАЛЬНИЙ МЕНЕДЖМЕНТ В КОНТЕКСТІ РЕІНТЕГРАЦІЇ ВETERANІВ ВІЙНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО ТА ПОВОЄННОГО ЧАСУ

Кошман Оксана

*Комунальний заклад «Ветеранський центр Полтави» Полтавської міської ради
veterancenter.koshman@gmail.com*

Реінтеграція ветеранів війни є складним соціальним процесом, що потребує ефективного менеджменту. Соціальний менеджмент як наука та практика управління соціальними процесами спрямований на створення умов для адаптації ветеранів до мирного життя. В умовах війни та післявоєнного періоду питання соціального захисту, зайнятості, психологічної підтримки та інклюзії набувають особливого значення. Відсутність ефективних механізмів менеджменту ускладнює доступ ветеранів до необхідних ресурсів і послуг, що впливає на їхню якість життя та соціальну стабільність суспільства.

Соціальна сфера, як і будь-яка інша, потребує відповідного управління. При цьому треба виходити із загальних принципів, що обумовлюють суть і зміст соціального управління взагалі [3, с. 7]. Практична реалізація соціальної політики здійснюється через соціальну роботу фахівців, громадських та соціальних інститутів [3, с. 8]. Соціальна служба розуміється як певний тип ділової організації в соціальній сфері, на яку покладено реалізацію соціальної політики на певній території загалом або з якогось конкретного її напрямку [3, с. 40].

Згідно з аналітичним звітом «Соціальна реінтеграція ветеранів в Україні» (2023), ключовими бар'єрами для ветеранів є психологічні проблеми, соціальна ізоляція та відсутність механізмів працевлаштування. Для більшості респондентів військовий досвід не вплинув на їхнє почуття приналежності чи зв'язку з громадою: 52 відсотки респондентів повідомили про відсутність будь-яких змін. Майже 25 відсотків – вважають, що їхнє почуття зв'язку покращилося, а майже 19 відсотків повідомили про його погіршення. Однак, жінки-ветеранки частіше повідомляли про значне погіршення свого почуття приналежності та зв'язку з громадою (24 % жінок порівняно з 5 % чоловіків).